

ختم قرآن

توسط اصحاب، تابعین، سلف صالح و معاصرین

تألیف: سید مسلم تخت‌دار

مدرسه امیریہ

جزیرہ قشم - گیاهدان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رسول الله صلى الله عليه وسلم
فرماید: قرآن را فراگیرید و آن را تلاوت
کنید.

مسئ، ترمذی ۲۸۷۶

ختم قرآن

توسط اصحاب، تابعین، سلف صالح و معاصرین

تألیف: سید مسلم تخت‌دار

مدرسه امیریہ

جزیرہ قشم - گیاهدان

انتشارات ایلاف

شیراز، خیابان فردوسی، نبش کوچه ۱۲، ساختمان شماره ۱۹، طبقه همکف،
تلفن: ۰۷۱-۳۲۲۴۹۳۱۷-۰۷۱ همراه: ۰۹۱۷۷۰۲۳۱۷۵

نام کتاب: ختم قرآن توسط اصحاب، تابعین، سلف صالح و معاصرین

تألیف: سید مسلم تخت‌دار

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۹

ناشر: ایلاف

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

ویرایش: مجید احمدی

چاپ و صحافی: دنا

طرح جلد: ثوبان احمدی

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

ISBN: 978-964-198-197-8

فهرست

۷.....	مقدمه
۱۱.....	فضایل قرآن و منزلت حاملین آن
۱۸.....	حداقل مدت یک ختم
۲۶.....	قرائت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
۳۱.....	ختم قرآن توسط اصحاب
۳۵.....	ختم قرآن توسط تابعین
۳۹.....	ختم قرآن توسط تبع تابعین و سلف صالح
۴۳.....	ختم قرآن توسط معاصرین
۸۷.....	مراجع

مقدمه

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي يَسَّرَ الْقُرْآنَ لِمَنْ تَلَاهُ، وَرَفَعَ شَأْنَ مَنْ قَامَ
بِهِ وَأَعْلَاهُ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنْ تَلَا الْقُرْآنَ فَدَمَعَتْ
عَيْنَاهُ، وَقَامَ لِرَبِّهِ حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ، سَيِّدِنَا وَنَبِيِّنَا مُحَمَّدِ بْنِ
عَبْدِ اللَّهِ، وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَمَنْ وَاوَاهُ، أَمَّا بَعْدُ:

بی شک یکی از برترین عبادات و شریف‌ترین قربات،
تلاوت آیات بیّنات و ایستادن در مقابل آفریدگار آسمان‌ها و
زمین است. الله عزوجل در وصف پرهیزگاران قرآن می‌فرماید:
كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ: «آنان اندکی از شب را
می‌خفتند.»^۱ در وقت شب، خواب شیرین را رها می‌کردند و در
قیام‌های طولانی، بوستان جانشان را مملو از گل‌های زیبای
قرآن می‌کردند و زبانشان را با تلاوت قرآن معطر می‌نمودند.

---

^۱ . سوره‌ی ذاریات، آیه‌ی ۱۷

آری! قرآن مونس و همدم آنان بود و چنان آیه‌های آن با تار و پود وجودشان درآمیخته بود که بدون قرآن هرگز احساس آرامش نمی‌کردند. خوشا به حالشان، از چه لذتی بهره‌مند بودند و از چه سعادت‌ی فیض می‌بردند!

هر انسان مومنی چنین لذت و آرامشی را خواستار است اما محرکی می‌خواهد که همت‌ها و اراده‌های زمین‌گیر را به حرکت درآورد تا با عزمی راسخ، اراده‌ی پولادین و با پشتکار خود را به مومنان پرهیزگار رسانیده و در سِلک آنان در آید. این کتاب، واقعیاتی از تعامل اصحاب، تابعین، سلف صالح و معاصرین در مقابل کلام ربّ العالمین است. امید است که اراده‌ها را به حرکت وا دارد و انرژی‌ها و توانمندی‌ها را قوّت بخشد.

از الله عزّوجلّ خواهانیم که قرآن را در دنیا راحتی روان، و در عالم برزخ هم‌نشینمان و سبب ورودمان به بهشت جاویدان بگرداند.

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَإِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ
وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ
الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

سید مسلم تخت‌دار

مدرسه امیریه

جزیره قشم - گیاهدان

۱۳۹۹/۱/۷

فضایل قرآن و منزلت حاملین آن

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا، وَيَضَعُ بِهِ الْآخَرِينَ.»^۱
«همانا الله عزوجلّ به وسیله ی این کتاب (قرآن) اقوامی را بالا می برد و اقوامی را فرو می نهد.»

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید: «الْقُرْآنُ شَافِعٌ مُشَفَّعٌ وَمَاجِلٌ مُصَدَّقٌ، مَنْ جَعَلَهُ أَمَامَهُ قَادَهُ إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَنْ جَعَلَهُ خَلْفَ ظَهْرِهِ سَاقَهُ إِلَى النَّارِ.»^۲
«قرآن شفاعت کننده ای است که شفاعتش پذیرفته می شود و شکایت کننده ای است که شکایتش قبول می شود. هر کس آن را جلوش قرار دهد او را به سوی بهشت

---

^۱ صحیح، ابن ماجه ۲۱۸

^۲ صحیح، موارد الظمان إلى زوائد ابن حبان ۱۷۹

می‌کشاند و هر کس آن را پشت سرش بیندازد او را به
سوی دوزخ سوق می‌دهد.»

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ
اللَّهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْعَالِي
فِيهِ وَالْحَافِي عَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ.»^۱

از جمله تجلیل و تعظیم الله عزوجل، احترام گذاشتن به
ریش‌سفیدان مسلمان، حافظان قرآن که در آن غلو نکنند و
نسبت به آن جفا نکنند (بی‌عمل نباشند) و احترام گذاشتن به
پادشاه عدالت‌گستر است.

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «الْمَاهِرُ
بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَالَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ
وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ، وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ، لَهُ أَجْرَانِ.»^۲

---

^۱ . حسن، ابوداود ۴۸۴۳

^۲ . مسلم ۷۹۸

«کسی که قرآن را خوب و ماهرانه تلاوت کند، جایگاه او در کنار فرشتگان و سفیران خداوند است، اما کسی که قرآن را با لکنت زبان و با زحمت می‌خواند و قرائت قرآن برای او دشوار است، دو اجر دارد.»

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، لَا أَقُولُ الْم حَرْفٌ، وَلَكِنْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا مٌ حَرْفٌ وَمِيمٌ حَرْفٌ.»^۱

«هر کس حرفی از قرآن را قرائت کند، در ازای آن یک ثواب دارد. و یک ثواب، به ده برابر آن می‌رسد. نمی‌گویم الف، لام، میم، یک حرف است بلکه الف یک حرف، لام یک حرف و میم یک حرف است. پس با قرائت (الم)، سی حسنه برای او ثبت می‌شود.»

---

^۱ . حسن صحیح، ترمذی ۲۹۱۰

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَي فَرَمَايِد: «أَقْرَأُوا
الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ»^١
«قرآن را تلاوت کنيد که قرآن در روز قيامت برای ياران
خود شفاعت کننده خواهد بود.»

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَي فَرَمَايِد: «يُقَالُ
لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ: اقْرَأْ، وَارْتَقِ، وَرَتَّلْ كَمَا كُنْتَ تُرْتَلُّ فِي
الدُّنْيَا، فَإِنَّ مَنَزْلَكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرَأُهَا»^٢
«در روز قيامت به اهل قرآن گفته مي شود: قرآن را
تلاوت کن و به درجات بهشت بالا برو، و با ترتيل قرائت
کن همان گونه که در دنيا با ترتيل قرائت مي کردی، همانا
جاگاه تو نزد آخرين آيه ای خواهد بود که قرائت مي کنی.»

---

^١ . مسلم ٨٠٤

^٢ . حسن صحيح، ابوداود ١٤٦٤

رسول الله صلى الله عليه وسلم می فرماید: «يُؤْتَى بِالْقُرْآنِ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَهْلِيهِ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ تَقْدِمُهُ سُورَةُ
الْبَقَرَةِ، وَالْأَمْرَانِ، وَضَرَبَ لَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَمْثَالٍ مَا نَسِيْتُهُنَّ بَعْدُ، قَالَ: كَأَنَّهُمَا
عَمَامَتَانِ، أَوْ ظُلَّتَانِ سَوْدَاوَانِ بَيْنَهُمَا شَرْقٌ، أَوْ كَأَنَّهُمَا
حِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافٍ، تُحَاجَّانِ عَنِ صَاحِبَيْهِمَا.»^۱

«در روز قیامت، قرآن به همراه کسانی که در دنیا اهل
آن بوده‌اند و به آن عمل کرده بودند، آورده می‌شود در حالی
که سوره‌ی بقره و آل عمران پیشاپیش آن قرار دارد. رسول
الله صلى الله عليه وسلم برای آن سه مثال زد که هنوز آن
را فراموش نکرده‌ام، فرمود: (در روز قیامت) گویا این دو
سوره مانند دو ابر یا دو سایبان غلیظ هستند که میان آن دو

---

۱ . مسلم ۸۰۵

روشنایی دیده می‌شود یا همانند دو دسته پرنده‌اند که بالای سر صاحب خود صف بسته و از او دفاع می‌کنند.»

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَتَعَلَّمَهُ وَعَمِلَ بِهِ أَلَيْسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَاجًا مِنْ نُورِ ضَوْءِهِ مِثْلُ ضَوْءِ الشَّمْسِ، وَيُكْسَى وَالِدَيْهِ حُلَّتَانِ لَا يَقُومُ بِهِمَا الدُّنْيَا فَيَقُولَانِ: بِمِ كُسِينَا؟ فَيَقَالُ: بِأَخْذِ وَلَدِكُمَا الْقُرْآنَ.»^۱

«هر کس قرآن را بخواند و آن را بیاموزد و به آن عمل کند، روز قیامت تاجی از نور بر سر او گذاشته می‌شود که درخشندگی آن همانند درخشندگی آفتاب است، و بر والدینش خلعتی پوشانده می‌شود که از همه‌ی دنیا با ارزش‌تر است. آنان می‌گویند: ای پروردگار! در مقابل چه چیزی چنین خلعتی به ما پوشانده شده است؟ گفته می‌شود: به سبب این که فرزند شما قرآن خوانده و به آن عمل نموده است.»

---

^۱ . مستدرک حاکم، شماره‌ی ۲۰۸۶ و آن را صحیح دانسته است.

رسول الله صلى الله عليه وسلم می فرماید: «إِنَّ لِلَّهِ أَهْلِينَ مِنَ النَّاسِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ هُمْ؟ قَالَ: هُمْ أَهْلُ الْقُرْآنِ، أَهْلُ اللَّهِ وَخَاصَّتُهُ»^۱

«خداوند متعال از میان انسان‌ها، بندگان مخصوصی دارد که به منزله‌ی اهل او هستند. اصحاب پرسیدند: ای پیامبر خدا! آنان چه کسانی‌اند؟ فرمود: اهل قرآن، ایشان اهل خدا و خاصان (بندگان ویژه) او می‌باشند.»

رسول الله صلى الله عليه وسلم می فرماید: «مَنْ قَامَ بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ، وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَائِمِينَ، وَمَنْ قَامَ بِأَلْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْمُقْنَطِرِينَ»^۲

---

^۱ . صحیح، ابن ماجه ۲۱۵

^۲ . صحیح، ابوداود ۱۳۹۸

«هر کس با خواندن ده آیه در شب، قیام کند جزو غافلین نوشته نمی‌شود. و هر کس با خواندن صد آیه در شب، قیام کند جزو قانتین (فرمان‌برداران و عبادت‌کنندگان) نوشته می‌شود. و هر کس با خواندن هزار آیه در شب، قیام کند جزو مقنطربین (دارای پاداش فراوان، کسی که به اندازه‌ی پُری پوست گاو طلا دارد) نوشته می‌شود.»

حداقل مدت یک ختم

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «صُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ»، قَالَ: أُطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ، فَمَا زَالَ حَتَّى قَالَ: «صُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا» فَقَالَ: «اقْرَأِ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ»، قَالَ: إِنِّي أُطِيقُ أَكْثَرَ فَمَا زَالَ، حَتَّى قَالَ: «فِي ثَلَاثٍ»^۱.

---

^۱ . بخاری ۱۹۷۸

عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما می گوید: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود: «هر ماه، سه روز روزه بگیر.» گفتم: من بیش تر از این توانایی دارم. ایشان به پیشنهاد من که می گفتم: من بیش تر از این توانایی دارم، به تعداد روزه‌ها می افزود تا این که فرمود: «یک روز روزه باش و یک روز روزه نباش.» و فرمود: «قرآن را در هر ماهی، یک بار ختم کن.» گفتم: من بیش تر از این توانایی دارم. ایشان به پیشنهاد من که می گفتم: من بیش تر از این توانایی دارم، به تعداد ختم‌ها می افزود تا این که فرمود: «در سه شبانه‌روز، یک بار قرآن را ختم کن.»

در روایتی دیگر عبدالله بن عمرو رضی الله عنه می گوید:
 أَنْكَحَنِي أَبِي امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ، فَكَانَ يَتَعَاهَدُ كَنَّتَهُ،
 فَيَسْأَلُهَا عَنْ بَعْلِهَا، فَتَقُولُ: نِعْمَ الرَّجُلُ مِنْ رَجُلٍ لَمْ يَطَأْ
 لَنَا فِرَاشًا، وَلَمْ يُفْتِّشْ لَنَا كَنَفًا مُنْذُ أَتَيْنَاهُ، فَلَمَّا طَالَ

ذَلِكَ عَلَيْهِ ذَكَرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:
«الْقَنِي بِهِ»، فَلَقِيَتْهُ بَعْدُ، فَقَالَ: «كَيْفَ تَصُومُ؟»...^۱

عبدالله بن عمرو می گوید: پدرم مرا به ازدواج زنی درآورد که اصل و نسب شریفی داشت. وی به عروس خویش بسیار توجه داشت و از نحوه‌ی تعامل فرزندش با او جویا می‌شد. عروس گفت: چه خوب مردی است! از وقتی که نزد او آمدم شب نزد ما نمی‌خوابد (یعنی تمام شب به قیام می‌پردازد) و همراه ما غذا نمی‌خورد (یعنی همیشه روزه می‌گیرد). وقتی که این کار عبدالله ادامه پیدا کرد، پدرش قضیه را به رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارجاع داد. ایشان فرمودند: «او را نزد من بیاور.» من نزد ایشان آمدم. فرمود: «چگونه روزه می‌گیری؟»... در ابتدا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به عبدالله بن عمرو ارشاد فرمود که در یک ماه، سه روز روزه بگیرد و تنها یک بار

---

۱ . بخاری ۵۰۵۲

قرآن را ختم نماید. با اصرار عبدالله بن عمرو، رسول الله صلی الله علیه وسلم به ایشان توصیه نمود که یک روز روزه باشد و یک روز روزه نباشد و در هر سه شبانه‌روز، یک بار قرآن را ختم کند. رسول الله صلی الله علیه وسلم بیش‌تر از این به عبدالله اجازه نداد، زیرا وی حقوق و واجبات را ضایع می‌کرد.

جمهور علما با استدلال به این حدیث گفته‌اند: اگر ختم قرآن در کم‌تر از سه روز، فرد را از حقوق واجبی که بر گردن او هست باز نمی‌دارد، جایز و موافق روح شریعت است و بر انجام‌دهنده‌ی آن هیچ ملامتی نیست.

عمل برخی از اصحاب و تابعین مبنی بر این‌که در ماه رمضان در یک شبانه‌روز، یک یا دو ختم را به پایان می‌رساندند بر همین حمل می‌شود، زیرا آنان در ماه مبارک رمضان خود را از امور دنیوی فارغ می‌کردند و با مراعات حقوق زن و فرزند، بیش‌تر اوقات خویش را با تلاوت قرآن می‌گذراندند.

گاهی ممکن است فردی چنان سرمایه‌ای داشته باشد که زن و فرزندش را راضی نگه دارد و بر میزان شریعت،

نفقه‌ی آنان را تأمین نماید، چنین فردی اجازه دارد هر روز یک ختم قرآن داشته باشد.

شخصی که مداومت بر قرائت دارد یا حافظ قرآن است برای او ختم قرآن در یک روز به آسانی با رعایت تجوید امکان‌پذیر است. به فرض مثال اگر از ساعت هفت صبح، قرائت را آغاز کند تا قبل از مغرب می‌تواند یک ختم داشته باشد. بعد از مغرب به صله‌ی رحم مشغول شود و شب را در کنار خانواده به صبح برساند. این چنین بدون این که حق کسی ضایع شود می‌تواند یک ختم را در کارنامه‌اش ثبت نماید.

در تأیید این قول، یکی از حفاظ گرامی به من گفت: در ماه مبارک رمضان زمانی که به همراه یکی از دوستانم، محفوظات خویش را مرور می‌کردیم از ساعت هفت صبح، ختم را آغاز و قبل از غروب آن را به اتمام رساندیم.

بیش‌تر مردم، این عمل را امروزه انجام می‌دهند، یعنی از صبح تا غروب به فعالیت مشغولند و حتی بعد از غروب تا

ساعت تقریباً ده یا یازدهی نیمه شب نیز به فعالیت خود ادامه می‌دهند اما این فعالیت برای تلاوت قرآن نیست بلکه برای کار و به دست آوردن مال دنیا است.

خلاصه‌ی آنچه امام نووی در شرح صحیح مسلم و «التبیین فی آداب حملة القرآن» نوشته است: این احادیث بر تعادل و میانه‌روی در عبادت و تدبیر در معانی قرآن توصیه می‌نمایند. سلف صالح در مورد مدت زمان ختم قرآن بر حسب احوال، افهام و وظایفشان عادات مختلفی داشتند، از ختم قرآن در یک ماه گرفته تا ختم آن در یک شب در یک رکعت.

امام نووی در ادامه می‌نویسد: قول برگزیده این است که مدت زمان ختم قرآن به نسبت افراد متفاوت است. فرد پژوهش‌گر و محقق‌ی که با ریزبینی و تفکر می‌تواند لطائف و معارف را از درون قرآن استخراج کند به اندازه‌ای به تلاوت قرآن اکتفا کند که او را از این عمل که آثارش منفعت اسلام و مسلمین را شامل می‌شود، باز ندارد. همچنین کسی که مشغول

به نشر دین و یا غیر از آن از مهمات دین و مصالح عموم مسلمین است به اندازه‌ای از تلاوت قرآن اکتفا کند که به سبب آن در چیزی که در صدد آن است از نفع رساندن به عموم، خلل وارد نکند، و اگر از جمله‌ی این اشخاص نیست، قرآن را زیاد تلاوت کند به اندازه‌ای که ملالت به بار نیآورد و این حدیث نیز بر همین معنا حمل می‌شود:

رسول الله صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَهُ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ»^۱

«کسی که قرآن را در کم‌تر از سه روز ختم کند معانی آن را خوب فهم و درک نمی‌کند.»
روشن است که فهم و درک افراد نسبت به قرآن متفاوت است، سطح آگاهی کسی که بر لغت عرب تسلط تام دارد با غیر عرب یا عربی که به سبب سستی و بی‌توجهی از فصاحت و بلاغت برخوردار نیست، زمین تا آسمان فرق می‌کند.

---

^۱ . صحیح، ابوداود ۱۳۹۰

در «المنهل العذب المورود» شرح سنن ابوداود آمده است:
این حدیث، کمال شفقت و مهربانی رسول الله صلی الله علیه
وسلم به امتش را می‌رساند و راهنمایی ایشان به چیزی که در
آن صلاح امت هست و تشویق آنان به عبادتی که توانایی آن
را دارند و می‌توانند همیشه بر آن مداومت بورزند و دور کردن
آنان از فرو رفتن در عبادتی که ترس می‌رود با اکتار آن ملالت
به بار بیاورد و به سبب آن عبادت را ترک کنند.

وقتی به عملکرد اصحاب، تابعین و سلف صالح چشم
می‌دوزیم، می‌بینیم که این عملکردها در موازات با سخنان
گهربار رسول الله صلی الله علیه وسلم در یک سو در حرکتند،
زیرا آنان بعد از انجام واجبات و مطمئن شدن از رعایت حقوق
زن و فرزند به ختم قرآن در کم‌تر از سه روز می‌پرداختند. دلیل
محکم و قاطعانه بر صحت این ادعا، ختم کردن قرآن توسط
ایشان در یک روز در ماه مبارک رمضان است همان گونه که
در صفحات بعدی خواهد آمد، چرا که آنان پیشاپیش خود را

برای فرارسیدن ماه مبارک رمضان آماده می‌کردند و برای این ماه امکانات و مایحتاجی که مناسب آن زمان و درخور موقعیت اجتماعی آنان بود فراهم می‌کردند.

قرائت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

عَنْ حُدَيْفَةَ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَافْتَتَحَ الْبَقْرَةَ فَقُلْتُ: يَرْكَعُ عِنْدَ الْمِائَةِ ثُمَّ مَضَى فَقُلْتُ: يُصَلِّي بِهَا فِي رُكْعَةٍ فَمَضَى فَقُلْتُ: يَرْكَعُ بِهَا ثُمَّ افْتَتَحَ النَّسَاءَ فَقَرَأَهَا ثُمَّ افْتَتَحَ آلَ عِمْرَانَ فَقَرَأَهَا يَقْرَأُ مُتْرَسِّلاً إِذَا مَرَّ بِآيَةٍ فِيهَا تَسْبِيحٌ سَبَّحَ وَإِذَا مَرَّ بِسُؤَالٍ سَأَلَ، وَإِذَا مَرَّ بِتَعْوُذٍ تَعَوَّذَ، ثُمَّ رَكَعَ فَجَعَلَ يَقُولُ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ فَكَانَ رُكُوعُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللهُ

لَمِنْ حَمْدِهِ ثُمَّ قَامَ طَوِيلًا قَرِيبًا مِمَّا رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ فَقَالَ:
سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى، فَكَانَ سُجُودُهُ قَرِيبًا مِنْ قِيَامِهِ.^۱

حذیفه بن یمان رضی الله عنه می گوید: شبی همراه رسول
الله صلی الله علیه وسلم نماز گزاردم. ایشان سوره‌ی بقره را
آغاز نمود. با خود گفتیم: نزد صدمین آیه رکوع می‌کند، اما
قرائتش را ادامه داد و رکوع نرفت. با خود گفتیم: سوره‌ی بقره را
در یک رکعت قرائت می‌کند، اما باز هم قرائت را ادامه داد.
سپس سوره‌ی نساء را آغاز کرد و آن را کامل قرائت نمود،
سپس سوره‌ی آل عمران را آغاز نمود و آن را کامل قرائت
نمود. با تأنی و آرامش می‌خواند، هرگاه به آیه‌ی تسبیح
می‌رسید تسبیح می‌گفت و هرگاه به آیه‌ی رحمت می‌رسید
رحمت را طلب می‌کرد و هرگاه به آیه‌ی عذاب می‌رسید به الله
عزوجل پناه می‌برد. سپس رکوع نمود و در رکوع شروع به

---

^۱. مسلم ۷۷۲

گفتن سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، نمود. رکوعش به اندازه‌ی قیامش بود. سپس گفت: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، سپس زمان طولانی نزدیک به اندازه‌ی رکوع ایستاد. سپس سجود کرد و گفت: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى، سجود ایشان نزدیک به قیام ایشان بود.

در این روایت می‌بینیم که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سوره‌ی بقره، آل عمران و نساء را در یک رکعت قرائت نمود که پنج جزء را شامل می‌شود. رکوع ایشان نیز همانند آن یعنی تقریباً به اندازه‌ی پنج جزء، زمان برد. اعتدال وی نیز نزدیک به رکوع ایشان و سجود ایشان نیز نزدیک به اعتدال ایشان بود. پس اگر بخواهیم مدت زمان این یک رکعت را با قرائت قرآن تطبیق دهیم همان گونه که حذیفه رضی الله عنه محاسبه نمود و مقدار رکوع، اعتدال و سجود را با سوره‌ی بقره، آل عمران و نساء سنجید، نتیجه چنین حاصل می‌شود: قیام پنج جزء، رکوع پنج جزء، اعتدال پنج جزء و سجود پنج جزء، که جمعاً بیست جزء می‌شود.

مدت زمانی معادل بیست جزء قرآن، آن هم در یک شب و در یک رکعت از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت شده است، با توجه به این که حذیفه رضی الله عنه قرائت را چنین توصیف می کند که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با تأنی و آرامش قرائت می نمود و هنگام رسیدن به آیات تسبیح، تسبیح می گفت و هنگام رسیدن به آیات رحمت، از الله عزوجل رحمت را درخواست می نمود و هنگام رسیدن به آیات عذاب، به الله عزوجل پناه می برد.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ حَتَّى تَتَفَطَّرَ قَدَمَاهُ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: لِمَ تَصْنَعُ هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ قَالَ: أَفَلَا أُحِبُّ أَنْ أَكُونَ عَبْدًا شَكُورًا.^۱

---

۱. بخاری ۴۸۳۷

رسول الله صَلَّى الله عليه و سلم آن قدر به قیام شب می‌ایستاد که دو قدم ایشان شکاف برمی‌داشت. عائشه رضی الله عنها به ایشان گفت: ای رسول خدا! چرا چنین کاری انجام می‌دهی در حالی که خداوند گناهان قبل و بعد تو را بخشوده است؟ فرمود: «آیا دوست نداشته باشم که بنده‌ی شکرگزاری باشم؟»

این روایت، توصیف‌کننده‌ی قیام رسول الله صَلَّى الله عليه و سلم می‌باشد که ایشان در قیامش به اندازه‌ای قرآن را تلاوت می‌کرد که قدم‌های ایشان ترک برمی‌داشت و در روایتی دیگر بخاری: قدم‌های ایشان ورم می‌کرد. با این تفصیل معلوم می‌گردد که رسول الله صَلَّى الله عليه و سلم شب‌ها بسیار به تلاوت قرآن می‌پرداختند.

ختم قرآن توسط اصحاب

عَنْ سَعْدِ بْنِ الْمُنْذِرِ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ فِي ثَلَاثٍ؟ قَالَ: "نَعَمْ". وَكَانَ يَقْرَأُهُ حَتَّى تُؤْتِي^١

از سعد بن منذر انصاری روایت شده که گفت: ای رسول خدا! آیا قرآن را در سه روز ختم کنم؟ فرمود: «بله». و او به این روش قرآن را قرائت می کرد تا این که وفات یافت.

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَا هُشَيْمٌ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي رَمَضَانَ هَرَّ سَهْ شَبًّا، يَكُ بَارِ الْقُرْآنَ رَا خْتَمَ مِى كَرْدَ و بِيْش تَر قِرَائَتِ رَا دَر شَبِّ اِنْجَامِ مِى دَاد.^٢

---

^١ . حسن لغیره، مسند احمد ٢٤٠٠٩

^٢ . سنن سعید بن منصور ١٤٩، فضائل القرآن لأبى عبيد قاسم بن

سلام ١٨٠/١

قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ذَكْوَانَ، رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، يَقُولُ: عَبْدُ اللَّهِ بن مسعود رضی الله عنه در غیر رمضان از جمعه تا جمعه‌ی دیگر یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۱

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ، قَالَ: پشت مقام ابراهیم نماز می‌گزاردم که عثمان بن عفان آمد و تمام قرآن را در یک رکعت ختم نمود.^۲

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَاصِمِ الْأَحْوَلِ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: زَمَانِي كَهْ شُورَشِيَانِ، عَثْمَانِ

---

^۱ . فضائل القرآن لأبي عبيد قاسم بن سلام ۱۷۷/۱

^۲ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۸۹

بن عفان را شهید کردند (نائله بنت فرافصه) همسر ایشان
گفت: عثمان را شهید کردید در حالی که وی قرآن را در
یک رکعت ختم می کرد.^۱

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَا هُشَيْمٌ، قَالَ: نَا خَالِدٌ، عَنِ أَبِي
قِلَابَةَ، قَالَ: أَبِي بِنِ كَعْبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هَرِ هَشْتِ رَوْزِ، يَكِ
بَارِ قِرْآنِ رَا خْتَمِ مِی كَرْدِ وَ تَمِيمِ دَارِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هَرِ
هَفْتِ رَوْزِ، يَكِ بَارِ قِرْآنِ رَا خْتَمِ مِی كَرْدِ.^۲

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ عَاصِمِ، عَنِ
ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: تَمِيمِ دَارِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ شَبِي فِي رِيَكِ
رَكْعَتِ قِرْآنِ رَا خْتَمِ نَمُودِ.^۳

---

۱ . سنن سعید بن منصور ۱۵۸

۲ . سنن سعید بن منصور ۱۵۴، مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۷۶

۳ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۸۸

أَخْرَجَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَدَنِيُّ بْنُ أَبِي عُمَرَ فِي مُسْنَدِهِ،
فَقَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ حَفْصٍ: زُبَيْدٌ
سَلَّمَ حَدُودَ دَهْ سَالٍ هَر رُوزِ يَك بَارِ قُرْآنَ رَا خْتَمَ مِى كَرْدَ وَ
حَدُودَ بِيَسْتِ سَالٍ هَر دُو رُوزِ، يَك بَارِ قُرْآنَ رَا خْتَمَ مِى كَرْدَ.^۱

---

^۱. الإصابة في تمييز الصحابة ۲۷۹۲

ختم قرآن توسط تابعین

حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ مَنصُورٍ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَسُودُ بْنُ
يَزِيدَ، هَرَّ دُونَ شَبِّ، يَكُ بَارِ قُرْآنَ رَا فِي رَمَضَانَ خَتَمَ مِى كَرْدَ وَ فِي
غَيْرِ رَمَضَانَ هَرَّ شَشِ رُوزِ، يَكُ بَارِ قُرْآنَ رَا خَتَمَ مِى كَرْدَ.^۱

عَنْ هُشَيْمٍ، عَنِ الْعَوَّامِ بْنِ حَوْشَبٍ، قَالَ: إِبْرَاهِيمُ نَخَعِي
فِي رَمَضَانَ هَرَّ سَهَ رُوزِ، يَكُ بَارِ قُرْآنَ رَا خَتَمَ مِى كَرْدَ وَ هَرَّ غَاةِ
دَهَةِ آخِرِ رَمَضَانَ مِى رَسِيدَ هَرَّ دُونَ رُوزِ، يَكُ بَارِ قُرْآنَ رَا خَتَمَ
مِى كَرْدَ وَ هَرَّ شَبِّ (بِرَّاءِ نَمَازِ عِشَاءِ وَ تَرَاوِجِ)، غَسَلَ مِى كَرْدَ.^۲

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَا فَضَيْلُ بْنُ عِيَّاضٍ، عَنِ
سُلَيْمَانَ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: عَلِقْمَةُ بْنُ قَيْسٍ هَرَّ بِنَجِ رُوزِ،

---

^۱ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۷۸، سنن سعید بن منصور ۱۵۱

^۲ . مصنف عبدالرزاق ۷۷۰۵

یک بار قرآن را ختم می‌کرد و عبدالرحمن بن یزید هر هفت روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۱

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: علقمه بن قیس در مکه مکرمه تمام قرآن را در یک شب ختم نمود.^۲

حَدَّثَنَا عَيْبَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَاهِدٍ، قَالَ: علی الأزدی در ماه رمضان در یک شبانه‌روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۳

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، قَالَ: عروه بن زبیر هر هفت روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۴

---

^۱ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۸۰، سنن سعید بن منصور ۱۵۲

^۲ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۹۲

^۳ . مصنف ابن ابی شیبہ ۷۱۹۷

^۴ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۸۱

حَدَّثَنَا الثَّقَفِيُّ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُدَيْرٍ، قَالَ: ابومجلز
 در رمضان برای مردم محله‌ی خود امامت می‌کرد. وی هر
 هفت روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۱
 حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنِ الْعَوَّامِ، قَالَ: مسيب بن
 رافع هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد و آن روزی
 که قرآن را ختم می‌کرد روزه می‌گرفت.^۲
 أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ الْهَيْثَمِ أَبُو قَطَنِ، عَنْ شُعْبَةَ قَالَ:
 سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عوف در هر شبانه‌روز،
 یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۳

---

^۱ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۸۲

^۲ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۸۶

^۳ . الطبقات الكبرى، متمع التابعین ۲۰۴/۱

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ أَبِي
سُلَيْمَانَ، قَالَ: سَعِيدُ بْنُ مَسِيبٍ كَفَّ: تَمَامَ قُرْآنٍ رَا فِي رَكْعَتِ
رَكْعَتِ خْتَمِ نَمُودِم.^۱

حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ صَاحِبِ لَهُ، قَالَ: سَعِيدُ بْنُ
جَبْرِ كَفَّ: شَبِي قُرْآنٍ رَا فِي رَكْعَتِ كَعْبَةِ فِي رَكْعَتِ خْتَمِ كَرْدِم.^۲
سَلَامُ بْنُ أَبِي مُطَيْعٍ مِي كُويِد: قَتَادَةَ هَر هَفْتِ رُوزِ، يَك بَار
قُرْآنٍ رَا خْتَمِ مِي كَرْد. وَقَتِي رَمْضَانَ آغَاژ مِي شَد هَر سَه رُوزِ،
يَك بَار قُرْآنٍ رَا خْتَمِ مِي كَرْد وَ زَمَانِي كِه دَههِي آخِيرِ رَمْضَانَ
مِي رَسِيدِ فِي هَر شَبَانَه رُوزِ، يَك بَار قُرْآنٍ رَا خْتَمِ مِي كَرْد.^۳

---

^۱ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۹۰

^۲ . مصنف ابن ابی شیبہ ۸۵۹۴

^۳ . سیر اعلام النبلاء ۲۷۶/۵

ختم قرآن توسط تبع تابعین و سلف صالح

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُونُسَ قَالَ: مُعَرَّفُ بْنُ وَاسِلٍ هَمَيْشَهُ هَرَّ سَهَ رَوْزٍ، يَكُ بَارَ قُرْآنَ رَا خْتَمَ مِی كَرْد. وَی بَه مَدَت شَصَت سَال بَه قَوْمَش اِمَامَت كَرْد.^۱

أَخْبَرَنَا أَبُو نَعِيمٍ الْحَافِظُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ، قَالَ: إِمَامُ شَافِعِي هَمَيْشَهُ دَر يَك شَبَانَه رَوْزٍ، يَك بَارَ قُرْآنَ رَا خْتَمَ مِی كَرْد. اِمَا دَر مَاه رَمَضَانَ شَصَت بَارَ قُرْآنَ رَا خْتَمَ مِی كَرْد. يَك بَارَ دَر رَوْز وَ يَك بَارَ دَر شَبَ قُرْآنَ رَا بَه پَايَان مِی رَسَانِيد.^۲

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْقُرَشِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ

---

^۱ . الطبقات الكبرى، دار الكتب العلمية ۲۵۸۲

^۲ . تاريخ بغداد ۳۹۲/۲

العلاء الجوزجاني الشَّيْخ الصَّالِح، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْمَاعِيلِ
بْنُ الصَّلْتِ بْنِ أَبِي مَرِيَمٍ مَسْتَمِلِي عَلِيِّ بْنِ الْمَدِينِيِّ جَارِنَا،
قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ ابْنِ الْمَدِينِيِّ، قَالَ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ هَر
دو شب، یک بار قرآن را ختم می کرد.^۱

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْقُرَشِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ
ابْنِ عَمْرِو الْحَافِظِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ
العلاء الجوزجاني، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي مَرِيَمٍ، قَالَ:
حَدَّثَنَا عَلِيُّ ابْنِ الْمَدِينِيِّ، قَالَ: وَقَالَ ابْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ:
يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ قَطَّانٌ فِي يَوْمٍ شَبَانَهُ رَوْزٌ، يَكُ يَبْرَأُ الْقُرْآنَ
خَتَمَ مِثْلَهُ.^۲

---

^۱ . تاریخ بغداد ۵۱۲/۱۱

^۲ . تاریخ بغداد ۲۰۳/۱۶

أنبأنا أبو الفرج غيث بن علي الصوري نا أبو الفرج
الإسفرائيني قال: شيخ محدث، حافظ ابوبكر بغدادی در سفر
حج همراه ما بود. وی در مسیر راه در هر شبانه‌روز، یک بار
قرآن را ختم می‌کرد.^۱

وَرَوَى: ابْنُ إِسْحَاقَ السَّمَرَقَنْدِيُّ، عَنِ الْقَاضِي أَبِي
يُوسُفَ، قَالَ: ابوحنيفة هر شب در یک رکعت قرآن را ختم
می‌کرد.^۲

يَقُولُ صَالِحُ ابْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ: پدرم، احمد بن حنبل
هر هفت روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۳

---

^۱ . تاریخ دمشق ۳۶/۵

^۲ . سیر اعلام النبلاء ۴۰۰/۶

^۳ . سیر اعلام النبلاء ۲۷۶/۱۱

قَالَ الْحَاكِمُ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ الْمُطَوَّعِيِّ،
حَدَّثَنَا مُسَبِّحُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: امام بخاری همیشه در
روزهای رمضان یک بار قرآن را ختم می‌کرد، و بعد از نماز
تراویح یک سوم قرآن را تلاوت می‌کرد.^۱
يَقُولُ قَاسِمٌ: پدرم ابن عساکر همیشه بر نماز جماعت و
تلاوت قرآن مواظبت داشت، به طوری که هر هفته در روز
جمعه، یک بار قرآن را ختم می‌کرد و زمانی که ماه رمضان
فرا می‌رسید در هر شبانه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۲

---

^۱ . سیر اعلام النبلاء ۴۳۹/۱۲

^۲ . سیر اعلام النبلاء ۵۶۲/۲۰

ختم قرآن توسط معاصرین

ابراهیم بن راشد الحدیثی (وفات: عصر روز جمعه
۱۴۲۴/۱۱/۱۷ هـ . ق):

وی در کودکی قرآن را حفظ نمود، سپس به فراگیری علوم
شریعت مشغول شد و بعد از پایان تحصیلات به وعظ و ارشاد
و تدریس پرداخت. سپس در سمت قضاوت انجام وظیفه نمود.
نوه‌اش می‌گوید: پدر بزرگم زبانش از ذکر و یاد خدا
خسته نمی‌شد و همیشه قرآن را تلاوت می‌کرد به طوری که
هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد.^۱

---

^۱. شذا العبیر من تراجم علماء وأدباء ومثقفی منطقة عسیر (ص
۱۸).

ابراهیم بن سعود السیاری (وفات: چهارشنبه ۱۳۸۰/۴/۲۲)

هق):

وی زمانی که به سن تمییز رسید حفظ قرآن را آغاز نمود، سپس نزد علما، علوم شریعت را فرا گرفت. بعد از به پایان رسیدن تحصیلات به کار ارشاد، تدریس، امامت و قضاوت پرداخت.

او بسیار نمازخوان بود و قرآن را زیاد تلاوت می کرد. در آخر حیات، ارتباط خویش را با مردم قطع نمود و غرق در عبادت شد. یکی از کسانی که در سفری او را همراهی می کرد، گفته است: شبی او را دیدم که در نماز تهجد، چهارده جزء قرآن را تلاوت کرد.

وی هر هفته یک بار و در ماه مبارک رمضان هر روزی یک بار قرآن را ختم می کرد.^۱

---

^۱. علماء نجد خلال ثمانية قرون (۳۰۱/۱)

ابراهیم بن صالح تُرکی (وفات: سه‌شنبه ۱۴۲۶/۴/۱۶ هـ.ق):

فرزندش، استاد، دکتر، شیخ احمد بن ابراهیم ترکی می‌گوید: از وقتی که پدر بزرگوارم دوازده ساله بود و قرآن را حفظ کرد بسیار بر تلاوت آن مداومت می‌ورزید و هر دو روز، یک بار قرآن را به پایان می‌رساند. در ماه مبارک رمضان، بیست بار قرآن را ختم می‌کرد. او همیشه دو ساعت قبل از اذان صبح بیدار می‌شد و سیزده رکعت نماز می‌گزارد.^۱

ابراهیم بن محمد بن سلیم: (وفات: ۱۳۵۱/۱۱/۲۵ هـ.ق):

در کودکی قرآن را حفظ نمود. همیشه و در هر حالتی مشغول به تلاوت قرآن بود، به همین سبب در طول زندگی‌اش هر روز قرآن را ختم می‌کرد. سی سال امامت مسجد محله‌اش را عهده‌دار بود. از تن‌ها گریزان و به علم و عبادت عادت داشت. دیدنش انسان را به یاد صالحین گذشته می‌انداخت.^۲

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرین (ص ۳۹)

^۲ . علماء آل سلیم وتلامذتهم (ص ۲۱۱)

احمد حاج حسین آل علاوی: (وفات: پنج‌شنبه
۱۴۳۲/۲/۲۹ هـ.ق.):

فرزندش شیخ یوسف می‌گوید: پدرم بسیار به تلاوت قرآن میل داشت. وی هر پنج روز یک بار قرآن را ختم می‌کرد و در ماه مبارک رمضان ختم‌هایش به عدد سیزده می‌رسید. دهه‌ی آخر این ماه مبارک در مسجد اعتکاف می‌کرد و بعد از ادای نماز عید به خانه می‌آمد. قیام اللیل او هرگز یاد ندارم که از او فوت شده باشد. همچنین بر نماز ضحی، سنت وضو و رواتب مداومت داشت و روزه‌ی دوشنبه و پنج‌شنبه، سه روز ایام بیض، شش روز شوال و دهه‌ی اول محرم و ذی‌الحجه همیشه بجا می‌آورد. همه‌ی این عبادات را انجام می‌داد در حالی که ۷۵ سال با مریضی سختی دست و پنجه نرم می‌کرد که در طول این مدت شصت عمل جراحی بر او انجام گرفت. وی بعد از ۸۵ سال عمر بابرکت در بلقاء یکی از شهرهای اردن به رحمت حق پیوست.^۱

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرین (ص ۴۵)

احمد بن عبدالله خضیری: (وفات: ۱۴۰۵ هـ.ق):

نوه‌اش شیخ دکتر محمد بن عبدالعزیز خضیری می‌گوید:
پدر بزرگم هر روز یک بار قرآن را ختم می‌کرد. در ماه
مبارک رمضان تعداد ختم خود را به شصت می‌رساند. وی با
همت و جدیت توانست این موفقیت بزرگ را برای خویش
رقم بزند، زیرا با ظهور هلال رمضان در حرم مکه مکرمه
معتکف می‌شد تا این که روزه‌ی شش روز از شوال را تکمیل
می‌کرد و سپس به خانه برمی‌گشت.^۱

احمد محمد رضوان: (وفات در مدینه منوره: ۱۳۷۵ هـ.ق):

وی در هر روز از ماه مبارک رمضان یک بار قرآن را
ختم می‌کرد. احمد، کاسب‌کار معمولی بود. مغازه‌ای به دور
از تجملات در یکی از بازارهای مدینه‌ی منوره با رزق حلال
برای خود دست و پا کرده بود و در آن به تجارت پارچه

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۵۵)

می‌پرداخت. اما تجارت و کار و کاسبی او را از لذت عبادت باز نداشت بلکه با وجود شلوغی و ازدحام، همیشه در صف اول مسجد نبوی حاضر می‌شد.^۱

أسعد محی‌الدین حسینی: (وفات در مدینه منوره: تقریباً ۱۴۱۴ هـ.ق.):

مؤلف کتاب شذا الیاسمین می‌گوید: شیخ رحمت الله بخاری، شاگرد ایشان به من گفت: شیخ ما در ماه رمضان هر شب در حالی که نماز شب را می‌گزارد قرآن را ختم می‌کرد. این روش او سال‌ها ادامه داشت.^۲

---

^۱. شخصیات متمیزة فی مجتمع المدینة المنورة ۷۰/۱

^۲. شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۵۹)

بکری بن عبدالمجید الطّرابیشی: (وفات: دمشق
۱۴۳۳/۳/۱ هـ. ق.):

پانزده ساله بود که قرآن را حفظ نمود.
شیخ محمد زیاد التکله می گوید: شیخ علی بن سیف به
من گفت: روزی از شیخمان پرسیدم که تلاوت قرآن شما
در یک روز چگونه است؟ گفت: روزی پنج یا شش جزء و
گاهی ده جزء را تلاوت می کنم. این غیر از ساعاتی است که
طلاب هر روز قراءات خود را بر ایشان عرضه می کردند. لذا
همیشه با قرآن بود یا قرائت می کرد و یا قرائت بر او عرضه
می شد. شیخ فوّاز الدّومانی به من گفت: بعد از شکستگی که
در اواخر حیات برای وی پیش آمد، در هر دو روز، یک بار
قرآن را ختم می کرد.

شیخ کریم راجح، شیخ قُراء در بلاد شام می گوید: در ماه
مبارک رمضان شیخ را با ماشین به پارک می بردم. شیخ
فقط در ماشین و پارک هر روز ده جزء را تلاوت می کرد.

شیخ علی السیف به من گفت: قیام شب او از دو ساعت کمتر نبود.

شیخ با وجودی که سند عالی در قراءات داشت و طلاب زیادی برای کسب اجازه در محضر وی حاضر می‌شدند اما به تجارت ساختمان نیز می‌پرداخت و با اندوخته‌ی خویش توانست چندین مسجد بنا کند و در تجدید بنای چندین مسجد نیز مشارکت نماید و با شیخ علی طنطاوی در ساخت خانه و سرپناه برای جوانان کم‌بضاعت و فقرا همکاری نماید.^۱

حماد بن عبدالرحمن عمر: (وفات: ۱۳۸۲ هـ.ق):

فرزندش شیخ عبدالرحمن می‌گوید: پدرم، شیخ حماد قرآن را در طول یازده ماه از بر نمود و امامت یکی از مساجد را عهده‌دار بود و چون صوت دلنشینی داشت مردم در ماه مبارک رمضان از اطراف به مسجد او می‌آمدند.

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۶۱)

او همیشه هر هفته یک بار قرآن را ختم می کرد اما در ماه مبارک رمضان هر روز قرآن را یک بار ختم می کرد.^۱

حمد بن ترکی الشاوی: (وفات: روز جمعه ۱۴۳۱/۵/۲۳ هـ.ق):

دکتر عمر مقبل به نقل از دکتر عبدالله جُعِیثین می گوید: او همیشه هر دو روز، یک بار قرآن را ختم می کرد و در ماه مبارک رمضان سی بار قرآن را ختم می کرد.

روزی مرا خبر داد که ۴۵ سال است تکبیرة الاحرام از من فوت نشده است. زمانی که به رختخواب می رفت و پهلوی بر زمین می گذاشت قبل از این که بخوابد سه جزء قرآن را تلاوت می کرد سپس بعد از اندکی خواب، برای نماز شب بیدار می شد و یازده رکعت نماز می گزارد.^۲

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرین (ص ۶۷)

^۲ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرین (ص ۶۸)

حمد بن غازی سیف: (وفات: روز جمعه ۱۴۳۵/۳/۲۳ هـ.ق):

مؤلف کتاب شذا الیاسمین می‌گوید: من شیخ حمد بن غازی را حدود هفده سال بود که می‌شناختم و همیشه او را در حال قرائت قرآن می‌یافتم.

این مطالب به درخواست من توسط دختر ایشان، استاد فایزه برایم پست شد: پدرم از کوچکی تلاوت قرآن را بسیار دوست می‌داشت. او هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد و در ماه مبارک رمضان هر روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد. اول شب می‌خوابید و ساعت دو نیمه شب برمی‌خاست و به نماز می‌ایستاد و تا شروق آفتاب قرآن را تلاوت می‌کرد. در مسجدی که به نام خودش ثبت شد سی سال امامت را عهده‌دار بود.^۱

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۶۹)

شیخ حمد بن فارس تیمی: (وفات: ۱۳۴۵/۶/۲۸ هـ. ق.):

پدرش اهل علم بود، به همین سبب نزد پدر قرآن را حفظ نمود. سپس علوم شریعت را آموخت. وی در علم نحو تبحر زیادی پیدا کرد، به طوری که از اقران خویش پیشی گرفت و نحوی‌ترین زمان خویش گردید. وی بسیار روزه می‌گرفت و همیشه ملازم صف اول در مسجد بود و بر اذکار و اوراد مواظبت می‌ورزید. وی معتکف بر علم و تدریس بود و طلاب بی‌شماری برای کسب علم نزد وی زانو می‌زدند.

شیخ ابراهیم بن عبید می‌گوید: ایشان بعد از نماز صبح در روز جمعه بر محل نمازش می‌نشست و قرآن می‌خواند تا این که امام برای نماز جمعه حاضر می‌شد و یک بار قرآن را ختم می‌کرد.

شیخ صالح بن عبدالله عَصیمی می‌گوید: شیخ عبدالعزیز خَضیری به من گفت: شیخ ما حمد بن فارس در ماه مبارک رمضان سی بار قرآن را ختم می‌کرد.

شیخ ابراهیم سیف می‌گوید: شیخ حمد بسیار قیام اللیل داشت و شب‌ها بر محل نمازش خاشعانه و اشک‌ریزان قرآن را تلاوت می‌کرد.^۱

حمدبن عبدالله شعبی: (وفات روز جمعه ۱۴۲۲/۱۱/۴ هـ.ق):

سیزده ساله بود که قرآن را حفظ نمود. ایشان هر هفته یک بار قرآن را ختم می‌کرد. وی از خود می‌گوید: زمانی که در زندان بودم چهل بار قرآن را ختم کردم. وی چهل روز در زندان بوده است. به سبب کثرت تلاوت ایشان بود که می‌گفت: کل قرآن را از حفظ دارم همان گونه که مردم سوره‌ی فاتحه را از حفظ دارند. وی چهل سال به تدریس علوم شریعت مشغول بود.^۲

---

^۱. المبتدأ والخبر ۱/۲۷۹، تذکرة أولوالنهی والعرفان ۳/۱۷۶

^۲. شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۷۶)

ربیع بن عبداللطیف مُرسی: (وفات: مصر، چهارشنبه
۱۴۲۸/۳/۳۰ هـ.ق):

قرآن را قبل از پانزده سالگی حفظ کرد، سپس نزد شیخ
سعد محمد عبدالرحمن ابوالخیر قراءات سبع را آموخت. وی هر
هفته‌ای یک بار قرآن را ختم می‌کرد. گاهی هم در یک
شبانه‌روز یک ختم داشت. وی به مدت ۲۸ سال وظیفه‌ی
مؤذنی را در یکی از مساجد مصر عهده‌دار بود، سپس به کشور
کویت سفر کرد و در آن جا نیز تا اندکی پیش از وفات به اذان
مشغول بود و در کنار آن به تدریس قرآن می‌پرداخت.
همچنین به عضویت انجمن مراجعه مصاحف در آمد.^۱

---

^۱ . فتح رب البیت فی ذکر مشایخ القرآن بدوله کویت (ص ۱۶۵)

شیخ محمد بن زاهد بن عمر بن زاهد: (وفات: مدینه
منوره، مدفون در قبرستان بقیع ۱۳۴۸/۹/۲۷ هـ.ق):

در دوران کودکی قرآن را حفظ نمود، سپس در حلقات علم
در مسجدالنبی حاضر می‌شد تا این که توانست از شیوخ خویش
اجازه‌ی تدریس بگیرد و امامت، خطابت و تدریس را در آن
مسجد عهده‌دار شود. ایشان در ماه مبارک رمضان هر شب
قرآن را ختم می‌نمود. وقتی بعضی از حفاظ بر او اعتراض وارد
کردند که قرآن خواندن به این شیوه سبب تحریف قرآن یا
خطا در ادای کلمات می‌شود، یکی از دانش‌آموزان خویش و
یکی از معترضین را گماشت که قرائت او را گوش دهند و اگر
توانستند یک خطا یا یک تحریف یا یک تغییر در تجوید از او
بیابند، ده جنیه طلا به آنان می‌دهد. آن دو نفر، قرائت شیخ را
از اول قرآن تا پایان گوش دادند. نیم ساعت مانده به سحر
قرآن ختم شد اما یک خطا از شیخ سر نزد.^۱

---

^۱. أعلام من أرض النبوة ۱۰/۲

شیخ سعد بن حمد مقرن: (وفات: روز سه‌شنبه
۱۴۲۷/۲/۷ هـ.ق):

در دوران طفولت قرآن را حفظ نمود و سپس به تدریس
قرآن مشغول شد و به دست او افراد زیادی حافظ قرآن شدند.
فرزندش شیخ یوسف می‌گوید: روزی پدرم به ما گفت:
حدود چهل سال است که هر سال در ماه مبارک رمضان
بیست مرتبه قرآن را ختم می‌کنم.

شیخ احمد خلیف می‌گوید: من بیش از بیست سال با
ایشان معاشرت داشتم. ایشان هر سه روز، یک بار قرآن را
ختم می‌کرد.^۱

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۸۳)

شیخ سعد بن عبدالعزیز نشوان: (وفات: روز یک‌شنبه
۱۴۲۱/۸/۱۷ هـ.ق):

شیخ دکتر عبدالعزیز بن سدحان به نقل از یکی از
فرزندانش می‌گوید: ایشان همیشه یک ساعت قبل از اذان
صبح نماز تهجد می‌خواند و هر سه روز، یک بار قرآن را ختم
می‌کرد. وی بیش از ۳۵ سال در یکی از مساجد مؤذن بود.^۱

سعدین فهد کَریدیس: (وفات: دوشنبه ۱۴۳۵/۲/۱۳ هـ.ق):

دکتر علی مالکی می‌گوید: من ۲۲ سال است که ایشان
را می‌شناسم. وی به من خبر داد چهل سال است که روز
جمعه، ساعت هفت به مسجد می‌روم. من فهمیدم و درک
کردم که وی فقط روزهای جمعه در یک ماه، دو بار قرآن را
ختم می‌کرد و به غیر از این، بین نمازها هر سه شب، یک
بار قرآن را ختم می‌کرد.

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۸۹)

استاد سلمان بن عبدالرحمن کُرَیدیس می گوید: وی هر ماه بیش از ده مرتبه قرآن را ختم می کرد و بسیار روزه می گرفت مخصوصاً روزهای دوشنبه و پنجشنبه که همیشه روزه بود. شبها زود می خوابید و نیمه های شب بیدار می شد و برای عبادت الله عزوجل قیام می کرد.

بیش تر روزهای سال را در جوار مسجدالحرام و مسجدالنبی می گذراند. زمانی که بیماری به او فشار آورد او را در بیمارستان بستری کردند. هنگام وفات به فرزندانش گفت: مرا به مسجد ببرید. او را به مسجد بیمارستان بردند. گفت: مرا در محراب به یک پهلو بگذارید. وقتی که او را به یک پهلو گذاشتند انگشت شهادت را بالا برد و شهادتین داد سپس روحش پرواز کرد.^۱

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۹۰)

سلیمان بن عبدالله قاسم: (وفات: ۱۴۲۶/۱۲/۱۷ هـ.ق):

در ایام کودکی قرآن را حفظ نمود. وی قرآن را بسیار تلاوت می‌کرد تا جایی که قرآن مونس و همدم او بود. هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد، روزهای دوشنبه و پنج‌شنبه روزه می‌گرفت و بر حج و عمره مداومت داشت.^۱

سلیمان بن عبدالله بن عمرو: (وفات: ۱۳۴۰ هـ.ق):

وی شغف بسیاری داشت که قرآن را از بر کند؛ به همین سبب نذر کرده بود که اگر قرآن را از بر کند آن را در یک شب ختم نماید. وقتی که الله عزوجل به او توفیق حفظ قرآن کریم را داد به نذر خویش وفا نمود و آن را در یک شب ختم کرد. سوره‌ی فاتحه را در ابتدای شب آغاز کرد و همراه طلوع فجر به سوره‌ی ناس رسید.^۲

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۱۰۳)

^۲ . الخیراء وریاض الخیراء (ص ۳۱۹)

شیخ سلیمان بن علی میمان: (وفات: ۱۳۷۷ هـ.ق):

قرآن را از بر نمود و بر تلاوت آن مداومت داشت. وی هر روز قرآن را یک بار ختم می‌کرد. مدت مدیدی این روش او بود تا این که از دنیا رحلت نمود.

یکی از نوه‌هایش که همیشه همراهش بود، می‌گوید: پدر بزرگم امام مسجد بود. وی برای نماز تهجد بیدار می‌شد و در نماز، بعد از سوره‌ی فاتحه، سوره‌ی بقره را آغاز می‌کرد، سپس برای نماز صبح به مسجد می‌رفت و تا بالا آمدن خورشید آن جا می‌ماند، سپس به خانه می‌آمد و قبل از زوال دو باره به مسجد می‌رفت. بعد از نماز ظهر یک ساعتی در مسجد می‌ماند و دوباره به منزل بازمی‌گشت. قبل از نماز عصر به مسجد می‌رفت و تا قبل از غروب آن جا می‌ماند، سپس به خانه می‌آمد و غذا می‌خورد و اگر روزه بود افطار می‌کرد. برای نماز مغرب به مسجد می‌رفت و بین نماز مغرب و نماز عشاء هرگز از مسجد خارج نمی‌شد. بعد از نماز

عشاء در اثنای خروج از مسجد تا به منزل خویش به سوره‌های کوتاه می‌رسید و قرآن را ختم می‌کرد. ختم او این چنین بود که هنگام نماز تهجد سوره‌ی فاتحه و بقره را شروع می‌کرد و بعد از نماز عشاء یک ختم به پایان می‌رساند. این روش تا وفات ادامه داشت.^۱

شیخ سلیمان بن علی بن صالح: (وفات: ۱۴۱۲/۳/۱۱ هـ.ق):

شیخ عبدالرحمن بن عقیل می‌گوید: وی شصت سال امامت مسجد را به عهده داشت. حافظ قرآن و بسیار تلاوت‌کننده‌ی آن بود و قرآن را هر یک روز و نیم، ختم می‌کرد. شب پنج‌شنبه در حالی که برای مردم نماز عشاء امامت می‌کرد وفات کرد و روز جمعه مراسم دفن وی انجام گرفت.^۲

---

^۱ . الخیراء وریاض الخیراء (ص ۲۵۶)

^۲ . شیء من التباریح (ص ۵۷)

سیدمحمد سیدنوح: (وفات: دوشنبه ۱۴۲۸/۷/۱۶ هـ.ق):

وی از اهل شب و از اهل قرآن بود. در طول حیاتش هر روز، شش جزء قرآن را قرائت می‌کرد، حتی در بیماری منجر به وفاتش نیز آن را ترک نکرد.

در ماه مبارک رمضان روش او برای تلاوت قرآن تغییر می‌کرد. او فقط در نمازها سه بار قرآن را ختم می‌کرد. دهه‌ی اول رمضان یک ختم، دهه‌ی دوم یک ختم و دهه‌ی سوم یک ختم داشت. این ورد او در نمازها بود. اما قرائت او در خارج از نمازها هر سه روز، یک ختم بود.

وی در ایام کودکی قرآن را حفظ نمود و به علوم شریعت پرداخت و توانست دکترای خود را از دانشگاه ازهر مصر دریافت کند و در آن‌جا به تدریس مشغول شود. سپس در دانشکده‌ی شریعت در قطر منصوب شد. بعد از آن در یکی از دانشگاه‌های امارات به تدریس مشغول شد و در آخر برای تدریس در

دانشکده‌ی شریعت در دانشگاه کویت در ماده‌ی علوم حدیث منصوب شد تا این که از دنیا رحلت نمود.^۱

شیخ صالح بن ابراهیم مُحَیْمِد: (وفات: ۱۳۷۰/۶/۱۹ هـ.ق):

وی در ماه مبارک رمضان هر روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد و بعد از ختم قرآن به همسرش می‌گفت: اگر می‌خواهی در دعای ختم قرآن شرکت داشته باشی پس بیا. وی از نوجوانی به کسب علوم شریعت مشغول شد و در منطقه‌ی بُرَیْدَه به تحصیل علم پرداخت سپس برای تکمیل معلومات به ریاض سفر کرد و از آن جا به هند رفت و نزد شیخ شمس الحق، صاحب عون المبعود شرح سنن ابی‌داود شاگردی کرد و از او اجازه دریافت نمود سپس در قَوَّارَه از شهرهای قَصِیم قاضی شد و در مسجد جامع آن جا به

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۱۰۸)

تدریس پرداخت سپس به قضاء الحریق رفت و در آن جا دار فانی را وداع نمود.^۱

صالح بن عبدالعزیز بن هلیل: (وفات: روز پنجشنبه
۱۴۲۱/۱۱/۱۴ هـ.ق):

زمانی که پانزده ساله بود نزد پدرش قرآن را در مدت یک سال حفظ نمود، سپس به تحصیل علم شریعت پرداخت. وی مدت ۲۴ سال، قضاوت و مدت چهل سال، خطابت را عهده‌دار بود.

دکتر سعد ذریه‌هم می‌گوید: ایشان در ماه مبارک رمضان روزی یک بار قرآن را ختم می‌کرد و در غیر از رمضان هر ماه، هفده بار قرآن را ختم می‌کرد. وی همیشه قرآن می‌خواند.^۲

---

^۱ . علماء آل سلیم وتلامذتهم (ص: ۲۵۷)

^۲ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۱۳۰)

شیخ صالح بن عبدالله الحُمَیضی: (وفات: ۱۴۲۱/۱۰/۲۶ هـ)

هـق):

وی قرآن را بسیار تلاوت می‌کرد، به طوری که هر دو روز یا هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد و این عادت همیشگی او بود.^۱

شیخ صالح بن عبدالله زُعَیْبی: (وفات: ۱۳۷۲ هـق):

وی پانزده سال داشت که توانست قرآن را حفظ کند. صدای دلنشین و فوق‌العاده زیبایی داشت. سپس از علمای مکه و مدینه فیض برد و بعد از آن به مدت ۲۷ سال در مسجد نبوی امامت را عهده‌دار شد و در آن‌جا به تدریس علوم شریعت پرداخت.

شیخ عبدالله بن بسام به نقل از یکی از خواص او می‌گوید: وی برای عبادت عزلت گزیده بود و قرآن را زیاد

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرین (ص ۱۳۲)

تلاوت می‌کرد. شبی از شب‌ها به نماز ایستاده بود که شنیدم سوره‌ی بقره را آغاز کرد. در آخر شب برگشتم، دیدم که به سوره‌ی نحل رسیده است.^۱

صالح بن علی بن غصون: (وفات: روز شنبه ۱۴۱۹/۱۲/۱۷ هـ.ق):

وی قبل از این که به سن پانزده سالگی برسد قرآن را حفظ نمود. دکتر طارق خُوَیْطِر می‌گوید: آن قدر حفظ او قوی بود که وقتی قرآن را از اول تا آخر تلاوت می‌کرد یا هیچ خطایی نداشت یا با یک خطا قرآن را به پایان می‌رساند. من می‌دیدم که همیشه هر چهار روز یا گاهی هر پنج روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد. بعد از حفظ قرآن به تحصیل علوم شریعت پرداخت و بعد از آن به مدت ۴۱ سال سِمَت قضاوت را عهده‌دار شد.

---

^۱ . علماء آل سلیم وتلامذتهم (ص ۲۶۳)

سپس بازنشست شد و بعد از آن به مدت چهار سال عضو هیأت کبار علما در عربستان سعودی گردید تا این که دار فانی را وداع گفت.^۱

شیخ صالح بن مطلق: (وفات: ۱۳۸۵/۹/۲۵ هـ.ق):

شیخ عبدالله بن جبرین در مورد شیخ خود، صالح بن مطلق می گوید: هرگاه رمضان فرا می رسد هر دو روز، یک بار قرآن را ختم می کرد، آن ختم به غیر از دو ختمی بود که بعد از نماز تروایح با همدیگر داشتیم.

شیخ صالح امام، خطیب، قاضی و نیز صاحب دارالتحفیظ قرآن بود. گرچه از نعمت بینایی محروم بود اما هوش و حافظه ی قوی و نیرومند وی به او این امکان را داده بود که غیر از قرآن حدود پنجاه هزار بیت در سینه نگه دارد.^۲

---

^۱ . الدرالنصون فی سیرت الشیخ صالح بن علی بن غصون (ص ۳۰)

^۲ . المبتدأ والخبر ۱۳۸/۲

عبدالحلیم هلالی: (وفات: پنج‌شنبه ۱۴۰۹/۱۱/۱۸ هـ.ق):

در ایام کودکی قرآن را حفظ نمود. وی آن را بسیار تلاوت می‌کرد. استاد احمد محمد نجار می‌گوید: وی در طول حیات خویش همیشه هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد. وی بعد از حفظ قرآن و تکمیل علوم شریعت به تدریس در دانشگاه دمیاط أزهري منصوب شد، سپس به عضویت در هیأت فتوا در أزهري مصر درآمد و بعد از آن به دعوت از طرف دانشگاه مدینه‌ی منوره به تدریس در آن‌جا مشغول شد تا این‌که دعوت حق را لبیک گفت.^۱

عبدالرحمن بن جُمیعان مُطیرِی: (وفات: روز جمعه

۱۴۲۵/۱۲/۲۴ هـ.ق):

وی به سن بیست سالگی نرسیده بود که توانست قرآن را حفظ نماید. شیخ دکتر عمر مُقبِل می‌گوید: وی شخصیتی بود

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۱۵۰)

که مانند او کسی را ندیده بودم که مداومت بر قرائت قرآن داشته باشد. وی هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد. از عجایب قصه‌ی او با قرآن کریم این بود که در آخر عمرش به سبب آب مروارید، چشمانش ضعیف شده بود که به سبب آن نمی‌توانست قرآن را از روی مصحف بخواند. محبین او زمانی که به عیادتش می‌آمدند و حالش را جویا می‌شدند، می‌گفت: شکر خدا، من خوبم. سپس با صدای حزینی می‌گفت: اما مصحف را نمی‌بینم.

روزی رو به دکتر عمر مقبل نمود و در حالی که قطرات اشک از ریش‌هایش سرازیر می‌شد، گفت: در این دنیا به غیر از قرآن هیچ چیز دیگر نمی‌تواند قلبم را روشن کند. اکنون که چشم‌هایم ضعیف گشته و مصحف را نمی‌بینم با دنیا چه کنم؟ شیخ عمر مقبل به او گفت: به درگاه خداوند دعا کن که چشم‌هایت را به تو برگرداند. پسرش خالد می‌گوید: بعد از این ماجرا همیشه مصحف را می‌گرفت و آن را می‌بوسید

و سعی می‌کرد که آن را ببیند اما نمی‌توانست و گریه می‌کرد و دوباره آن را می‌گذاشت تا این که در اولین روز از ماه مبارک رمضان به سال ۱۴۲۰ هجری قمری، طبق عادتش بعد از نماز صبح قرآن را باز کرد و الله عزوجل بینایی‌اش را به وی بازگردانید و بسیار خوش حال شد که قرآن را دوباره می‌تواند ببیند. بعد از این که چشم‌هایش شفا یافت، می‌نشست و اغلب روز را با تلاوت قرآن از روی مصحف می‌گذراند تا این که به لقاءالله پیوست.^۱

شیخ عبدالعزیز بن عبدالله الغصن: (وفات: پنج‌شنبه
۱۴۲۷/۱۲/۸ هـ ق):

وی قرآن را بسیار تلاوت می‌کرد، به طوری که در طول زندگی، هر دو روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد و در ماه رمضان، چهل بار قرآن را ختم می‌کرد.

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۱۵۳)

وی بر قیام شب مواظبت می‌ورزید و دو ساعت قبل از فجر بیدار می‌شد و به نماز می‌ایستاد.^۱

شیخ عبدالعزیز بن محمد شّری: (وفات: ۱۳۸۷/۹/۷ هـ ق):

شاگردش، عبدالله بن عبدالرحمن بن جبرین می‌گوید: ایشان را می‌دیدم گاهی در یک روز و گاهی در سه روز، قرآن را ختم می‌کرد.

وی حافظ قرآن، مفتی، مدرس، خطیب و قاضی بود.^۲

شیخ عبدالعزیز عیون السود: (وفات: ۱۳۹۹/۲/۱۳ هـ ق):

در ابتدای زندگی به بیماری دچار شد که به سبب آن رابطه‌اش را با مردم کم کرد. وی از این اوقات بهره جست و قرآن را از حفظ نمود. سپس در قراءات سبع از مشایخ دمشق، اجازه گرفت. با تلاش و کوشش توانست در قراءات عشر از

---

^۱. شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص ۱۸۵)

^۲. روضه الناظرین ۳۸۱/۱

طریق شاطبیه و سپس قراءات عشر از طریق طیبه النشر نیز اجازه دریافت نماید. چون تشنه‌ی علم بود این بار عازم مصر شد و آن جا بود که در قراءات چهارده‌گانه از طریق شاطبیه، دُرّه، طیبیه و الفوائد المعتمره اجازه کسب کرد.

با وجودی که در قراءات امام بود بر فقه حنفی نیز اطلاع واسعی داشت. در فن حدیث، کُتُب سته را از حفظ داشت. بر علوم عربی چنان مسلط بود که سیزده هزار بیت شعر در علوم مختلف از حفظ داشت.

شاگردش، ایمن سوید می‌گوید: وی قرآن را بسیار تلاوت می‌کرد، به طوری که فقط در نمازهای سنت هر روز، پنج جزء قرآن را تلاوت می‌کرد. به سبب آن در یک هفته، یک بار قرآن را فقط در نمازهای سنت ختم می‌کرد.

وی هرگز نماز تهجد را ترک نمی‌کرد بلکه زمانی از دنیا رفت که در سجود نماز تهجد بود.^۱

---

^۱ . إمتاع الفضلاء بتراجم القراء ۱۶۶/۳

شیخ عبدالله بن سلیم منجد: (وفات: ۱۳۵۹/۴/۱ هـ ق):

در کودکی قرآن را حفظ نمود. زمانی که حفظ قرآن را به پایان رساند قراءات سبع و عشر را به طریق شاطیبه، دُرّه و طیبه از مشایخ تلقی نمود و به همراه آن سایر علوم شرعی را فرا گرفت، سپس در مسجد اموی دمشق به تدریس قراءات پرداخت.

وی به مدت شصت سال همیشه هر هفته‌ای یک بار قرآن را ختم می‌کرد. زمانی که به شدت بیمار بود روزی سه جزء قرآن تلاوت می‌کرد.^۱

شیخ عبدالله بن محمد دویش: (وفات: شنبه ۱۴۰۸/۱۰/۲۸ هـ ق):

قرآن را در دوران کودکی حفظ کرد. وی بعد از حفظ قرآن به تحصیل علوم شریعت پرداخت تا این‌که در فن

---

^۱ . إمتاع الفضلاء بتراجم القراء ۲۱۶/۳

تفسیر، عقیده، فقه و نحو بارع گشت. وی توانست کُتب سته را حفظ نماید.

شیخ مساعد بن محمد مُدَیْفِر می گوید: وی قرآن را همانند سوره‌ی فاتحه از حفظ داشت. روز جمعه از نماز صبح تا غروب خورشید، مسجد را ترک نمی کرد مگر برای تجدید وضو و خوردن ناهار مجبور می شد به خانه برود.

در رمضان عبادت او عجیب بود. سالیان متعددی در مکه او را همراهی کردم. وی روزانه یک بار قرآن را ختم می کرد. در یک شبانه روز، دو یا سه ساعت بیش تر نمی خوانید. در طول این مدت، بعد از گزاردن نمازهای فرض و سنت و طواف خانه‌ی خدا به قرائت قرآن مشغول می شد.^۱

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص: ۲۱۷)

عدوان بن عبدالرحمن المرדاسی: (وفات: ۱۴۳۳/۱۲/۲ هـ.ق):

وی قرآن را بسیار تلاوت می‌کرد و بر نمازهای یومیه حریص بود، به طوری که همیشه نیم ساعت قبل از اذان در مسجد حاضر می‌شد و بعد از نماز صبح تا اشراق در مسجد می‌نشست و تمام این اوقات با قرآن سپری می‌کرد. وی شب‌های خویش را به نماز و قرائت قرآن زنده می‌کرد و همیشه هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد. اما در ماه رمضان، بیست مرتبه قرآن را ختم می‌کرد. تلاوت او با خشوع و خضوع همراه بود. اندکی از آغاز قرائت نمی‌گذشت که اشک در چشمان وی حلقه می‌زد.^۱

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرين (ص: ۲۲۹)

شیخ علی بن سلیمان الجَریش: (وفات: ۱۴۱۳/۳/۱۸ هـ.ق):

پسر برادرش، شیخ سلیمان بن عبدالله الجریش می گوید: وی دوازده ساله بود که نزد پدرش که امام مسجد جامع الشَّهّ بود، قرآن را حفظ کرد. قرآن را بسیار تلاوت می کرد به طوری که هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می کرد. در نمازهای سنت، رفتن و برگشتن از مسجد، خیابان، خانه و قبل از خواب مونس و همدم او قرآن بود. وی بعد از حفظ قرآن کریم به تحصیل علوم شریعت پرداخت و متون زیادی را از حفظ نمود. بعد از پایان تحصیلات به وی پیشنهاد قضاوت داده شد اما به سبب وَرَع شدیدی که داشت شدیداً امتناع ورزید تا این که امامت مسجد جامع در الکَهْفَه به او واگذار شد و مدت ده سال به انجام وظیفه پرداخت، سپس به بُریده نقل مکان نمود و امامت مسجد جَریش را به مدت ۲۶ سال عهده دار شد تا این که به سبب پیری از انجام وظیفه ناتوان ماند.^۱

---

^۱. تاریخ مساجد بُریده القديمة (ص ۲۷۱ و ۲۷۲)

شیخ عمر بن محمد بن سلیم: (وفات: ۱۳۶۲/۱۲/۱۶ هـ.ق):

زمانی که به سن تمییز رسید و هلال رمضان رؤیت شد پدرش به او گفت: از تو می‌خواهیم نماز تراویح را برای ما امامت کنی. وی گفت: چشم، پدر جان! پدرش گفت: به شرطی که از بر بخوانی. گفت: این شاء الله. پدرش گفت: هر روز یک جزء از قرآن را حفظ کن و سپس آن را در نماز تراویح برای ما تلاوت کن. وی سفارش پدر را با دل و جان پذیرفت و هر روزی یک جزء قرآن را حفظ می‌کرد و آن را در نماز تراویح برای مردم تلاوت می‌کرد و به این ترتیب توانست کل قرآن را در ماه مبارک رمضان حفظ کند.

شیخ صالح بن عبدالله عَصیمی می‌گوید: شیخ عبدالعزیز خضیری به من گفت: شیخ من عمر بن محمد بن سلیم در رمضان شصت بار قرآن را ختم می‌کرد، یعنی هر روز، دو ختم داشت.

شیخ محمد ناصر العَبُودی می‌گوید: کسانی که در مورد تلاوت شیخ برایم حکایت کرده‌اند همگی متفقند که دستِ کم، همیشه شیخ هر هفته یک بار قرآن را ختم می‌کرد و در ماه رمضان هر روز، دو بار قرآن را ختم می‌کرد و این چیزی است که برای من و امثال من که این فرزندگان و علمای عاملین را درک کرده و اجتهاد و کوشش آنان را در عبادت خداوند لمس کرده‌اند به راحتی قابل فهم است.

شیخ علی بن ابراهیم المُشَیِّق از شاگردان ایشان می‌گوید: در غیر از رمضان، گاهی اوقات می‌دیدم که شیخ ما هر روز چهل جزء از اجزای قرآن را تلاوت می‌کرد با وجودی که تدریس، قضاوت و عبادات دیگر نیز داشت.^۱

---

^۱ . علماء آل سلیم وتلامذتهم (ص ۱۰۸)

محمد احمد بن عبدالقادر العَلَّوَى الشَّنْقِيطِي: (وفات در
مدینه منوره: ۱۴۱۸/۱۱/۲۰ هـ ق):

از دوران کودکی قرآن را حفظ نمود و اوقاتش را با علم و
قرآن همراه کرد. همسایگانش گفته‌اند: شب‌هایش قرآن و
روزهایش مطالعه بود. در حرکات و راه رفتن به قرائت قرآن
می‌پرداخت به طوری که هیچ‌گاه از آن متوقف نمی‌شد.

وی به مدت هفتاد سال هر شب یک بار قرآن را ختم
می‌کرد. هنگامی که در اواخر زندگی‌اش ضعیف شده بود هر
سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد.

شیخ عبدالله بن علی الْمُطَيَّرِي می‌گوید: در یکی از
سفرهایی که به قصد عمره به مکه داشتم با ایشان همراه
شدم. در مسیر راه، دائم قرآن را تلاوت می‌کرد. لب‌هایش از
قرائت باز نمی‌ایستاد مگر هرگاه از او سوالی می‌پرسیدم
پاسخم را می‌داد و دوباره قرائتش را از سر می‌گرفت.

هرگاه کسی سوار ماشین می‌شد به او می‌گفت در مسیر راه سخن نگوید تا این که از قرائت قرآن باز نماند.

شیخ محمد احمد در موریتانی چشم به جهان گشود و بعد از حفظ قرآن و تحصیل علوم شریعت عازم حج شد. بعد از اتمام مناسک حج دوباره به وطن خود بازگشت و تمام املاکش را به فروش رساند و بار دیگر بار سفر بست، اما این بار مقصد او مدینه‌ی منوره و همجوار شدن با رسول الله صلی الله علیه وسلم بود و در آن جا به تدریس مشغول شد.

وی به علم حدیث تسلط تام داشت و بیش‌تر احادیث کُتُب سته را می‌توانست از حفظ، حاضر کند. همچنین الفیه در نحو و تسهیل هر دو کتاب ابن مالک و الفیه عراقی و سیوطی و مراقی الصعود و مرتقی الوصول و تحفه الاحکام را از حفظ داشت.^۱

---

^۱. العطية الإلهية في الترجمة الغلاوية

محمد بن حسین آل عَرَفَج: (وفات: ۱۳۶۰/۱۲/۱۵ هـ.ق):

دوازده ساله بود که قرآن کریم را از حفظ نمود. او از جمله کسانی بود که قرآن را بسیار زمزمه می‌کردند. کثرت تلاوت قرآن به او این اجازه را می‌داد که هر چهار روز، یک بار قرآن را ختم کند.

وی در محله‌ی الکُوت از محله‌های عراق در سال ۱۲۷۸ هـ.ق دیده به جهان گشود و نزد پدرش شیخ حسین عرفج پرورش یافت. بعد از حفظ قرآن به تحصیل علوم شریعت پرداخت تا این که در آن‌ها بارع گشت. بعد از پایان تحصیلات، امامت و خطابت مسجد الجبری در الکُوت را عهده‌دار شد. به سبب شهرتی که داشت از منطقه‌ی خلیج، نامه‌های زیادی که حاوی استفتاء بود برای ایشان ارسال می‌شد.^۱

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرین: (ص ۲۷۰)

محمد بن عبدالعزیز المُشیقح: (وفات: ۱۴۲۸/۳/۱۳ هـ.ق):

شیخ مُشیقح بن حَمود المشیقح می‌گوید: وی قرآن را در دوران کودکی از حفظ نمود و همیشه هر سه روز، یک بار آن را ختم می‌کرد. از زمانی که به سن بلوغ رسید تا وقتی که از دنیا رفت همیشه بر قیام اللیل مداومت می‌ورزید. من در سفر و حَضَر او را همراهی کردم، هرگز کسی را همانند او ندیدم. وی بعد از حفظ قرآن به تحصیل علوم شریعت مشغول شد و سپس به مدت ۳۷ سال در مسجد مُشیقح امامت کرد. در روزه گرفتن نیز گوی سبقت از اقران خویش ربود و توانست همیشه دوشنبه‌ها و پنج‌شنبه‌ها و ایام بیض را با روزه به پایان برساند.^۱

---

۱ . ۱. شذا الیاسمین من أخبار المعاصرین: (ص ۲۹۳)

نزار بن عبدالقادر ریان: (شهادت: ۱۴۳۰/۱/۴ هـ ق):

فرزندش، براء می‌گوید: از زمانی که نه ساله بودم تا این که پدرم شهید شد ماه رمضان را به همراه وی اعتکاف می‌کردم. در ابتدا وی هر شب با پانزده جزء، قیام شب را به پایان می‌رساند، یعنی در دو شب، یک بار قرآن را ختم می‌کرد. سپس پدرم با تأمل در حدیث عبدالله بن عمرو که رسول الله صلی الله علیه وسلم به او سفارش کرد در سه روز قرآن را ختم کند به این فرمایش عمل می‌کرد و قرآن را در سه روز ختم می‌کرد.

در یکی از شب‌های رمضان که در مسجد، نماز شب را برای ما امامت می‌کرد و در یک رکعت، پنج جزء قرآن را تلاوت نموده بود کسی از بیرون مسجد سراسیمه وارد شد و در گوش او چیزی گفت و با عجله بیرون رفت. پدرم نیز بلافاصله قرائت را قطع نمود و به رکوع رفت و نماز را به پایان رساند و گفت: یهودیان صهیونیست به شمال غزه

حمله کرده‌اند. جوانان همگی برخاستند تا برای جلوگیری از پیشرفت نیروهای دشمن به مجاهدین اسلام کمک کنند. وی تحصیلات دانشگاهی را در عربستان سعودی، اردن و سودان گذراند. دکترای خود را در رشته‌ی اصول دین از دانشگاه قرآن کریم سودان دریافت نمود. سپس در دانشگاه اسلامی غزه به تدریس پرداخت و در مسجد خلفای راشدین امامت و خطابت را عهده‌دار شد.^۱

شیخ واصف الخطیب: (وفات: ۱۴۱۸ هـ ق):

شانزده ساله بود که قرآن را حفظ نمود. ورد روزانه‌اش همیشه پنج جزء از اجزای قرآن بود. به این ترتیب هر شش روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرد و این روش ادامه داشت تا این که از دنیا رحلت نمود.

---

^۱ . شذا الیاسمین من أخبار المعاصرین: (ص ۳۱۷)

وی در سال ۱۳۲۶ هـ ق در دمشق چشم به جهان گشود. علاقه‌ی شدید وی به علوم شریعت سبب شد که برای تلقی علم از علما، از مسجدی به مسجد دیگر رود و نزد آنان زانوی تلمذ بزند. بعد از پایان تحصیلات در دمشق و سپس در لبنان به تدریس پرداخت. به غیر از تدریس، امامت و خطابت چندین مسجد در کارنامه‌ی ایشان می‌توان دید.^۱

---

^۱ . نثر الجواهر والدرر ۲/۲۱۸۴

مراجع

١. قرآن كريم.
٢. الإصابة في تمييز الصحابة. أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢ هـ)، دار الكتب العلمية-بيروت، الطبعة الأولى، ١٤١٥ هـ ق.
٣. أعلام من أرض النبوة، أنس بن يعقوب الكتبي الحسيني، الخزانة الكتبية الحسنية الخاصة، الطبعة الأولى، سنة: ١٤٣٧ هـ ق.
٤. إمتاع الفضلاء بتراجم القراء، إلياس بن أحمد حسين البرماوي، دار الزمان، الطبعة الثانية، ١٤٢٨ هـ ق.
٥. تاريخ بغداد، أبو بكر أحمد بن علي بن ثابت خطيب بغداد (وفات ٤٦٣)، دار الغرب الإسلامي، چاپ اول، ١٤٢٢ هـ ق.

٦. تاريخ دمشق. أبو القاسم علي بن الحسن المعروف
بابن عساكر (المتوفى: ٥٧١ هـ ق)، دار الفكر
للطباعة والنشر والتوزيع، ١٤١٥ هـ ق
٧. تاريخ مساجد بريدة القديمة وتراجم أئمتها، عبد الله
بن محمد الرميان، الطبعة الأولى، سنة: ١٤٢٤ هـ ق
٨. الخبراء ورياض الخبراء، احمد بن عبد الله النفيسة،
الطبعة الأولى، سنة: ١٤٢٧ هـ ق
٩. الدر المصون في سيرة الشيخ صالح بن علي بن
غصون، طارق بن محمد الخويطر، دار كنوز إشبيلية،
الطبعة الثانية: ١٤٣٠ هـ ق
١٠. روضة الناظرين، محمد بن عثمان القاضي، دار
الثلوثية، الطبعة الرابعة، سنة: ١٤٣٤ هـ ق

١١. سنن ابن ماجه. ابن ماجه أبو عبد الله محمد بن يزيد
القزويني (المتوفى: ٢٧٣هـق)، دار إحياء الكتب العربية
١٢. سنن أبي داود. أبوداود سليمان بن الأشعث
السَّجِسْتَانِي (المتوفى: ٢٧٥هـق)، المكتبة العصرية،
صيدا-بيروت

١٣. سنن الترمذي. محمد بن عيسى بن سَورَة الترمذي،
أبو عيسى (المتوفى: ٢٧٩هـق)، دار الغرب الإسلامي -
بيروت ١٩٩٨ م

١٤. سنن سعيد بن منصور، أبو عثمان سعيد بن منصور
بن شعبة الخراساني الجوزجاني (المتوفى: ٢٢٧هـق)،
الناشر: الدار السلفية - الهند

١٥. سير أعلام النبلاء. شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قَائِمَاز الذهبى (المتوفى : ٧٤٨ هـ.ق)، مؤسسة الرسالة، الطبعة الثالثة ١٤٠٥ هـ.ق
١٦. شخصيات متميزة في مجتمع المدينة المنورة، محمد صالح حمزة عسيلان، الناشر: المفردات، الطبعة الأولى، سنة: ٢٠١٣ م
١٧. شذا العبير من تراجم علماء وأدباء ومثقفي منطقة عسير، هاشم بن سعيد النعمي، الناشر: نادي الأبهى الأدبي، سنة: ١٩٩٥ م
١٨. شذا الياسمين من أخبار المعاصرين، عبد الله بن زعل العنزي، الناشر: دار الأوراق الثقافية، الطبعة الأولى، ١٤٣٥ هـ.ق - ٢٠١٤ م

١٩. شيء من التباريح، أبو عبد الرحمن بن عقيل الظاهري،
دار ابن حزم، الطبعة الأولى، سنة: ١٤١٥ هـ.ق
٢٠. صحيح البخاري. الإمام محمد بن اسماعيل
البخاري (المتوفى ٢٥٦ هـ.ق)، دار طوق النجاة،
الطبعة الأولى ١٤٢٢ هـ.ق
٢١. صحيح مسلم. مسلم بن الحجاج أبو الحسن
القشيري النيسابوري (المتوفى: ٢٦١ هـ.ق)، دار إحياء
التراث العربي- بيروت
٢٢. الطبقات الكبرى. أبو عبد الله محمد بن سعد البغدادي
المعروف بابن سعد (المتوفى: ٢٣٠ هـ.ق)، مكتبة العلوم
والحكم، الطبعة الثانية ١٤٠٨ هـ.ق

٢٣. العطية الإلهية في الترجمة الغلاوية، عبدالرحمن بن عمري الصاعدي، الطبعة الأولى، سنة: ١٤٢٧ هـ.ق
٢٤. علماء آل سليم وتلامذتهم، صالح بن سليمان العمري، الناشر: دار الثلوثية للنشر والتوزيع، الطبعة الثالثة، سنة: ٢٠١٠ م
٢٥. علماء نجد خلال ثمانية قرون، عبد الله بن عبدالرحمن بن صالح آل بسام، الناشر: دار العاصمة، الطبعة الثانية، سنة: ١٤١٩ هـ.ق
٢٦. فتح رب البيت في ذكر مشايخ القرآن بدولة الكويت، ياسر بن ابراهيم المزروعى، وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية بدولة الكويت، الطبعة الأولى، ١٤٣٠ هـ.ق

٣٠. مصنف ابن أبي شيبة. أبوبكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد العَبَّسي (المتوفى: ٢٣٥هـق)، مكتبة الرشد، الطبعة الأولى ١٤٠٩ هـق
٣١. مصنف عبدالرزاق. أبوبكر عبدالرزاق بن هَمَّام الصنعاني (المتوفى: ٢١١هـق)، المجلس العلمي - الهند، الطبعة الثانية ١٤٠٣ هـق
٣٢. موارد الظمآن إلى زوائد ابن حبان، أبو الحسن نورالدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (المتوفى: ٨٠٧هـق)، الناشر: دارالكتب العلمية
٣٣. نثر الجواهر والدرر في علماء القرن الرابع عشر، يوسف المرعشلي، دار المعرفة، الطبعة الأولى، سنة: ١٤٢٧هـق